

Tom Tuom

Professori Tuomo Tuomi 60-vuotias

ESKO KOIVUSALO

Suomen murteiden sanakirja on niin mittava ja pitkäaikainen työ, että sen taipaleella koetaan väistämättä nousuja ja laskuja, jopa kriisejä. 1930-luku oli intensiivisen keruun ja lujan tulevaisuudenuskon kautta, sitten tuli sota ja sen jälkeinen arvojen uudelleen arvioinnin aika. Murteentutkimus ja Sanakirjasäätiön keruutyö jatkuivat kuitenkin vireinä, kunnes aitosuomalaisen polven ote alkoi 1960-luvulle tultaessa inhimillisistä syistä kirvota. Samaan aikaan äännehistoriallis-dialektologinen tutkimussuunta alkoi saada vakavia kilpailijoita. Jos Sanakirjasäätiön johtoon olisi 1966 tullut pehmeä ja näköalaton mies, valmiina ei olisi kahta osaa Suomen murteiden sanakirjaa. Todennäköisesti koko julkaisuhanke olisi jouduttu hiljaisesti hautaamaan.

Sanakirjasäätiön johtoon tuli 1966 Tuomo Tuomi, säätiötä vuodesta 1958 leksikografina ja arkistosihteerinä palvellut lisensiaatti, jolla oli pöydällään laaja, uusia uria aukova murremaantieteellinen tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järviseudun sanastosta. Se olisi ollut vähin vaivoin viimeisteltävissä väitöskirjaksi assistentin toimessa, jota miehelle juuri tuolloin tarjottiin. Tuomo Tuomi kuului kuitenkin niihin ihmisiin, joiden mielestä kansankielen sanakirja oli ja on elämäntyön arvoinen yritys. Säätiössä työskentely oli yleensä aiemmin käsitetty välivaiheeksi tiellä kohti akateemisia huippuvirkoja. Nyt johtoon tuli nuori tutkija, joka heittäytyi tehtävään koko tarmollaan ja jonka kunnianhimonä oli näyttää, mihin kynnet pystyvät. »Omaan» tutkimukseen ei juuri jäänyt aikaa, kun kansankielen sanakirjasta ruvettiin tekemään täyttä totta.

Sanakirjasäätiön arkistosihteerinä ja keruiden järjestäjänä Tuomella oli selkeä näkemys siitä, mitä täydennystä vielä tarvittaisiin, jotta sanakirjan julkaisemiseen voitaisiin ryhtyä. Hän järjesti 1960-luvun lopulla rahoituksen neljän pitäjänsanaston keräyttämiseen: Mirja-Liisa Heininen lähetettiin Saloon Viipurin läänin Uudenkirkon sanastoa keräämään, Raimo Jussila Himangalle, Maila Vehmaskoski Sauvoon ja Matti Vilppula Vihtiin. Tuomo Tuomi myös ohjasi kerääjiä huolekkaasti ja innostavasti, edeltäjänsä ja opettajansa Lauri Hakulisen tavoin. Lisäksi hän organisoi kesäretket, joilla

kerättiin 18 pitäjistä keskeinen sanasto. Nämä lisäkeruut yhdessä muun kartunnan kanssa kasvattivat kokoelmia peräti kolmanneksen verran 1960-luvun alun määrästä, mikä paransi tuntuvasti sanakirjan ainespohjaa ja kasvatti toimitustyöhön vankan ryhmän kentällä pätevoityneitä leksikografeja.

Samanaikaisesti täydennyskeruun kanssa Tuomo Tuomi ryhtyi kiteyttämään murre-sanakirjan toimitusperiaatteita. Tavoitteena oli mahdollisimman avoin julkisuus. Periaatteita muokattiin päätoimittajan johdolla kymmenissä toimituksen kokouksissa, ja uusien ohjeiden mukaisesti laadittu näytevihko ilmestyi painettuna 1970. Kun periaatteita oli käytännössä kokeiltu ja ne olivat olleet vapaasti arvioitavina, julkaistiin lopulliset toimitusohjeet 1977 (uusi, täydennetty laitos 1988). Sanakirjan esitysmuoto pyrittiin strukturoimaan siten, että tietokoneen muistiin kirjoitettavasta käsikirjoituksesta olisi myöhemmin mahdollista hakea tietoa myös ATK:n avulla. Tässä oli päätoimittajan panos keskeinen. Hän oli jo Suomen kielen käänteissanakirjaa 1960-luvulla suunnitellensa perehtynyt ATK:n soveltamiseen ja oivaltanut uuden apuvälineen arvon sekä leksikografiassa että kielentutkimuksessa yleisemminkin. Hän jaksoi myös valaa uskoa toimittajiin, kun projektin pitkäjänteisyys alkoi uuvuttaa. Ulkopuolelta ei motivointiapua juuri tullut, pikemminkin kuormaan pyrittiin lisäämään kiviä erilaisin verukkein, olihan kyseessä alan vuosisataishanke, jonka toteuttajien nimet muistetaan. Sanakirjasäätiön hallitus säätiön aktiivikautena samoin kuin Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen johtokunta ovat kuitenkin aina olleet vankkumattomasti päätoimittajan ja hänen työryhmänsä tukena. Erityisen merkittävä tukija kummassakin instituutiossa oli akateemikko Lauri Posti, jonka syvällistä akateemista opetusta myös Tuomi oli saanut seurata.

Tehtävät kasaantuivat. Tuomo Tuomi valittiin 1971 Virittäjän päätoimittajaksi, juuri kun kielitieteen uudet suuntaukset rynnistivät esiin Suomessakin. Virittäjässä törmäyksiltä vältyttiin, koska Tuomi hoiti lehteä avarakatseisesti ja ennakkoluulottomasti. Uusia polkuja kulkevien kirjoittajien kelloiset tutkielmat saivat Virittäjässä tilaa riippumatta siitä, mitä ja kenen koulukuntaa tekijä mahdollisesti edusti. Lehden historiassa se oli avoimuuden ja monipuolisuuden aikaa, joka on kunniaksi päätoimittajalle. Myös Virittäjän talouden Tuomi pani kuntoon, niin että hän saattoi 1980 jättää elinvoimaisen julkaisun seuraajalleen.

Vuonna 1976 perustettiin Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Tuomo Tuomesta tuli sen johtaja. Tutkimuskeskuksen alkuvuodet eivät olleet johtajalle helppoja. Asema uudelle yksikölle oli raivattava maastoon, jossa kielitieteen modernien virtausten uomat risteilivät ainakin näennäisesti kaukana tutkimuskeskuksen hoidossa olevista suurhankkeista ja niiden taustalla vaikuttavasta tieteenkäsityksestä. Tuomo Tuomi oli tähän virkaan juuri oikea

mies sekä perinnäisten suurhankkeiden kasvattina että nykyaikaisen leksikografian vaatimusten ja menetelmien tuntijana. Myös Virittäjän päätoimittajuus oli ollut koulua tähän tehtävään.

Suomen kielen tutkija-humanistin pitäisi saada viettää rauhaisaa tutkijan- elämää, murremaisemaa kierrellen, kirjastossa ja kirjoituslaudan ääressä tuumien. Tuomo Tuomi ei ole tätä ihannetilaa saavuttanut, siitä ovat pitäneet huolen vastuu suurista hankkeista ja suuresta organisaatiosta sekä lukuisat luottamustehtävät. Kun hän on kantanut vastuuta aina erittäin tunnollisesti ja uhrautuvasti, ei ihme, jos koronaerien onsi alkoi viidenkymmenen iässä käydä ahtaaksi. Seuraava ikäkymmen on kuitenkin mennyt samassa työn tahdissa kuin edellinenkin. Suomen murteiden sanakirjan ensimmäinen osa ilmestyi 1985, Kalevalan juhluvuoden ehkä pysyvimpänä muistomerkkinä, ja toinen osa 1988. Tuomen laatima sanakirjan satasivuinen johdantoteos ilmestyi 1989, ja uusia töitä on pöydällä, mm. itämerensuomalainen kielikartasto ja suomen kielen sanaston kvantitatiivinen analyysi. Tutkimuskeskuksen tiedotuslehti Kieliposti on päässyt Tuomen johdolla viireään alkuun, ja tutkijat ovat varmasti kiitollisia Suomen kielen näytteitä -sarjasta, jonka Tuomi pani alulle 1978. Tutkimus Järviseudun murteesta on hioutunut julkaisuasuun, täysin lopulliseen, se tässä varmuudeksi sanottakoon. Hänen tuotannostaan on syytä vielä mainita Virittäjässä ilmestyneet artikkelit *Kinnas* ja *rukkanen* (1961), *Tuli* ja *valkea* (1966) ja *Neva* (1967) sekä »*Älä letolle mene*» (SUSA 1973) ja *työ ~ tykö* -vaihtelua käsittelevä tutkielma (SUST 1973). Satoisa apuneuvo etenkin johto-opin tutkijoille on ollut Suomen kielen käänteissanakirja (1972), jonka johdantona on ansiokas ja paljon lainattu esitys suomen kielen fonotaksista. Käänteissanakirjan aineistoa olivat reikäkortteihin lävistämässä Maija Länsimäki, Irina Koskinen ja Pirkko Nuolijärvi. Nämä avustajat oli valinnut tarkka silmä, kaikista on tullut tohtoreita, osasta professoreitakin, ja Länsimäestä murre-sanakirjan toimitussihteeri. Toivo Vuorela otti kaukonäköisesti käänteissanakirjan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustannusohjelmaan, mutta kun hän oli lähtenyt eläkkeelle, uuden hallinnon taustavoimat arvioivat kovin masentavien ottein tällaisen sanakirjan mielekkyyttä ja menekkiä. Tuomi joutui itse hankkimaan osan painatusvaroista. Vuonna 1980 käänteissanakirjasta otettiin toinen painos. Tämä tapahtuma muistuttaa siitä, että Tuomo Tuomen osaan suomen kielen tutkimuksen työmaalla on ajoittain sisältynyt poikkeuksellista dramatiikkaa – samoin kuin hänen yksityiseen elämäänsä. Sinuhen sanoin – joita päiväsankari silloin tällöin siteeraa – voi todeta hänen saaneen maljansa täytenä.

Tuomo Tuomi on syntynyt Kouvolassa 26.10.1929, tullut ylioppilaaksi Seinäjoen tyttölyseosta (aikaisempi yhteislyseo) 1951 ja valmistunut filoso-

fian kandidaatiksi Helsingin yliopistosta 1958. Vuodet 1953 ja -54 hän oli matematiikan, kemian ja fysiikan vt. nuorempana lehtorina Seinäjoen tyttölyseossa. Tuolloin hän ystäväystyi opettajainhuoneessa Sanakirjasäätiön aikaisemman suurkerääjän Aulis Ojajärven kanssa, mikä uskoakseni viitoitti hänen opintojensa ja elämänuransakin suunnan. Filosofian lisensiaatin tutkinnon Tuomi suoritti 1965.

Tuomo Tuomen monista luottamustehtävistä mainittakoon pitkäaikainen työskentely Suomen Kulttuurirahastossa, hallituksen jäsenenä 1976–85 ja hallintoneuvoston jäsenenä vuodesta 1986. Ylioppilastutkintolautakunnan apujäsen hän on ollut vuodesta 1967, Suomalais-ugrilaisen Seuran pöytäkirjuri ja yliasiamies 1965–70 sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran hallituksen varajäsen vuodesta 1971. Ulkomaanlehtorikomitean sihteerinä Tuomi oli 1962–68 ja sen työtä jatkaneen neuvottelukunnan jäsenenä 1969–71. Suomen ja Neuvostoliiton välisessä yhteistyössä Tuomi on ollut mukana kielitieteen työryhmän asiantuntijajäsenenä vuodesta 1980. Jo paljon aikaisemmin oli hänen aloitteestaan järjestetty seminaareja, joissa Tallinnan Kielen ja kirjallisuuden instituutin leksikografit ja Suomen murteiden sanakirjan toimittajat pohtivat yhdessä sanakirjanteon pulmia. Hän on luonut Kotimaisten kielten tutkimuskeskukselle pysyviä yhteyksiä lähimpien kielisuku-laistemme tutkimuslaitoksiin ja kehittänyt niitä tasaveroisen kumppanuuden pohjalla. Virikkeitä hänelle antoi runsaasti myös kolmen kuukauden aika Göttingenissä 1976.

Tutkimusalamme historiaa sanoitettaessa kirjataan yleensä tarkoin se, kuka minkin aloitteen on milloinkin tehnyt. Tässä on kerrottu toteuttajasta, joka on edistänyt alamme suuria hankkeita ihailtavan tehokkaasti, kehittänyt menestyksellisesti niiden organisaatiota, osallistunut auliisti yhteisten asioiden hoitoon, ollut rehti ja hienotunteinen työtoveri, määrätietoinen johtaja ja oikeaksi katsomansa asian horjumaton ajaja. Hänellä on ollut myös kantavia aloitteita ja antoisia tutkimusideoita, ja hän on ollut aina valmis keskustelemaan ystäviensä ja työtoveriensa tutkimuspulmista ja auttamaan niissä. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus on kasvanut ja monipuolistunut hänen johdossaan ja saavuttanut tunnustetun aseman. Hän on täyttänyt runsain määrin niiden maineikkaiden fennougristien odotukset, jotka ovat panneet alulle tutkimusalamme suuret hankkeet ja vieneet niitä omiana aikanaan eteenpäin.

Virittäjä on halunnut toivottaa professori Tuomo Tuomelle parhainta onnea hänen 60-vuotispäivänään julkaisemalla tämän hänelle omistetun vihon. Toivotuksiin yhtyy laaja työtoverien ja ystävien piiri.